

7. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА МЕНЕДЖМЕНТ

Наукові праці Лісівничої академії наук України
Proceedings of the Forestry Academy of Sciences of Ukraine

<http://fasu.nltu.edu.ua>
<https://doi.org/10.15421/411940>
Article received 2019.06.12
Article accepted 2019.12.26

ISSN 1991-606X print
ISSN 2616-5015 online
@ ✉ Correspondence author
Ion Dubovich
iondubovici@ukr.net

General Chuprynka st., 103, Lviv, 79057, Ukraine

УДК 33:34*502.3

Економіко-правове регулювання охорони та збереження біорізноманіття екосистем: теорія і практика

І. А. Дубовіч¹, Х. Р. Василюшин², Т. Є. Фомічева³, Ю. І. Волковська⁴

Серед основних проблем економіко-правового регулювання особливе місце займає охорона та збереження біорізноманіття екосистем. Доведено, що збіднення та зникнення біорізноманіття екосистем неминуче позначається на якості життя і здоров'я населення.

Важливо звернути увагу на визначення терміну «біорізноманіття» у національних та міжнародно-правових актах. На сьогодні існує близько 85 визначень терміну «біорізноманіття» і цей термін використовують уже понад п'ятдесят років. Проаналізовано основні причини та наслідки руйнування і втрати біорізноманіття екосистем в Україні та світі, як основного національного багатства кожної держави. Його збереження та невиснажливе використання розглядається як один із пріоритетів у сфері екологічної безпеки, а також охорони, використання та відтворення природних ресурсів.

У зв'язку з євроінтеграційними процесами в Україні та необхідністю адаптації нормативно-правових актів до міжнародних договорів, які Україна підписала та ратифікувала, проаналізовано міжнародні конвенції та угоди у сфері охорони і збереження біорізноманіття екосистем, подано практичні рекомендації щодо ефективного економіко-правового регулювання у сфері охорони та збереження екосистемного біорізноманіття. Запропоновано шляхи імплементації міжнародних конвенцій та угод у національне законодавство, прийняття Закону України «Про охорону та збереження біорізноманіття екосистем», проведення моніторингу біорізноманіття».

¹ Дубовіч Іон Андрійович – член-кореспондент Лісівничої академії наук України, кандидат географічних наук, спеціаліст з міжнародного права, доцент, завідувач кафедри екологічної економіки. Національний лісотехнічний університет України, вул. Генерала Чупринки, 103, м. Львів, 79057, Україна. Тел.: +38-097-215-78-78. E-mail: iondubovici@ukr.net ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3719-7957>

² Василюшин Христина Романівна – кандидат економічних наук, асистент кафедри екологічної економіки. Національний лісотехнічний університет України, вул. Генерала Чупринки, 103, м. Львів, 79057, Україна. Тел.: +38-098-392-16-48. E-mail: kvasylyshyn@nltu.edu.ua ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2881-233X>

³ Фомічева Тетяна Свєгенівна – аспірант кафедри екологічної економіки. Національний лісотехнічний університет України, вул. Генерала Чупринки, 103, м. Львів, 79057, Україна. Тел.: +38-067-287-93-40. E-mail: tatyana_fomicheva@ukr.net ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0269-538X>

⁴ Волковська Юлія Ігорівна – аспірант кафедри екологічної економіки. Національний лісотехнічний університет України, вул. Генерала Чупринки, 103, м. Львів, 79057, Україна. Тел.: +38-098-172-78-60. E-mail: juliane.lviv@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2594-8864>

маніття, здійснення монетизації екосистемних послуг, інтеграцію Конвенції про охорону біологічного різноманіття у Лісовий, Водний, Земельний, Податковий Кодекси України.

Ключові слова: сталий розвиток; екосистемні послуги; платежі за екосистемні послуги; зміни клімату; сталість біорізноманіття екосистем.

Вступ. Збіднення і зникнення біорізноманіття екосистем займає особливе місце серед економіко-правових проблем сучасності та неминуче позначиться на добробуті людей, якості життя та здоров'я населення загалом.

Збереження біорізноманіття екосистем потрібно вважати необхідною умовою для виживання людини і реалізації концепції сталого розвитку. Сталість біорізноманіття екосистем та якість життя людей залежить від кількості видів живих організмів. Показання якості життя і добробуту населення, неможливо реалізувати без збереження та поступового відновлення біорізноманіття екосистем.

Біорізноманіття екосистем є національним багатством кожної держави. Його збереження та невиснажливе використання розглядається як один із пріоритетів у сфері екологічної безпеки, а також охорони, використання та відтворення природних ресурсів.

Аналізуючи чисельність населення на планеті Земля впродовж останніх 50 років, яке збільшилось більш ніж у два рази – від 3,7 млрд до 7,6 млрд (2019 р.), можна зробити висновок, що таке збільшення неминуче призведе до зростання обсягів використання природних ресурсів, збільшення площ сільськогосподарських угідь, інтенсифікації розвитку інфраструктури тощо. Така діяльність руйнує та зменшує біорізноманіття екосистем. Зменшення біорізноманіття екосистем призводить до руйнування і деградації природних угруповань, до дестабілізації біоти, втрати цілісності біосфери й, відповідно, до несприятливих умов для життя та здоров'я людини. Втрати біорізноманіття можуть призвести до незворотних наслідків для екосистем і людства.

Руйнування біорізноманіття екосистем відбувається внаслідок: збільшення площі земель сільськогосподарського призначення; знищення лісів; осушення боліт; спорудження водосховищ, каналів, прокладання автошляхів та залізниць, ліній електропередач; побудови міст і промислових об'єктів; видобування корисних копалин; хімізації сільського господарства; забруднення навколишнього природного середовища шкідливими речовинами; збільшення викиду парникових газів, що призводить до зміни клімату; використання значної кількості техніки під час сільськогосподарських робіт тощо. Значне руйнування біорізноманіття екосистем спричиняється також лісовими пожежами, незаконними рубками лісу та ін.

На території України, впродовж останніх 300-400 років, втрачено понад 2/3 лісів і сьогодні держава за лісистістю посідає передостаннє місце серед країн Європи. Площа лісового фонду становить 10,8 млн га, лісистість території близько – 16% (The problem of biodiversity loss, 2019).

За останні 50 років зникли близько 50% екваторіальних і тропічних лісів (The problem of biodiversity loss, 2019). Також значні площі лісів знищено внаслідок лісових пожеж. Наприклад, у 2018 р. у штаті Каліфорнія (США) сталося більше ніж 9500 лісових пожеж, внаслідок чого знищено понад 400 000 га лісів (California wildfires, 2018). У 2019 р. у Сибіру вогонь знищив близько 11 млн га лісу (Five large-scale wildfires, 2019). За даними бразильського Національного інституту космічних досліджень, з січня по серпень 2019 р., пожежі знищили більше 1,8 млн га лісів Амазонії. Окрім Амазонії, широкомасштабні осередки вогню зафіксовані в країнах південного тропічного поясу Африки, зокрема в Анголі (Since early 2019 fires have, 2019). В австралійському штаті Вікторія вогнем знищено понад 10,5 тис. га лісу в національному парку Буніп (Australia's largest fires, 2019).

Внаслідок людської діяльності приблизно одному мільйону з дев'яти мільйонів видів живих організмів нашої планети загрожує зникнення. Такі дані опубліковані у звіті ООН, який підготовлено на основі аналізу 15 тис. наукових та урядових джерел, над якими працювали 145 експертів з 50 країн світу. Цей звіт є першим за останні 15 років, в якому відображений сучасний стан біорізноманіття екосистем планети (Millions of animals and plants, 2019).

За різними оцінками вчених, у найближчі 70-80 років на Землі може зникнути близько 50% наявних видів рослин і тварин. Збіднення та зникнення деяких видів рослин і тварин може призвести до порушення стану екологічних систем, до порушення екологічного балансу в біосфері та зростання загрози планетарному генетичному фонду на Землі.

З наведеного аналізу випливає, що економіко-правове дослідження щодо охорони та збереження біорізноманіття екосистем є вкрай важливим сьогоденним завданням на шляху до охорони природних ресурсів та умов проживання людства.

Україна, яка обрала стратегічний курс на євроінтеграцію, повинна розробити концепцію і методи економіко-правового регулювання у сфері забезпечення сталого розвитку та охорони і збереження біорізноманіття екосистем. Економіко-правове регулювання у цій сфері має відповідати принципам і стандартам ЄС.

Отже, серед основних проблем економіко-правового регулювання особливе місце займає охорона і збереження біорізноманіття екосистем. Саме тому, особливо в останні десятиліття, збереження біорізноманіття екосистем стає одним із актуальних питань у міжнародних відносинах.

Об'єкти та методика дослідження. Об'єкт дослідження – охорона біорізноманіття екосистем.

Предмет досліджень – економіко-правове регулювання охорони і збереження біорізноманіття екосистем на міжнародному та національному рівнях. *Мета роботи* – розроблення теоретичних положень щодо ефективного економіко-правового регулювання охорони і збереження біорізноманіття екосистем на міжнародному та національному рівнях.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є фундаментальні положення економічної теорії, екологічної економіки, екологічної та економічної політики і права, а також сучасні наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених з питань, пов'язаних із сутністю проблем економіко-правового регулювання охорони та збереження біорізноманіття екосистем. Для дослідження економіко-правового регулювання охорони і збереження біорізноманіття екосистем на міжнародному та національному рівнях використано: загальні і спеціальні методи наукових досліджень, зокрема: аналізу, синтезу та логічного узагальнення – під час добору матеріалів для дослідження з метою встановлення закономірностей економіко-правового регулювання, аналізу даних та обґрунтування висновків; наукової абстракції – під час обґрунтування категоріального апарату; індукції та дедукції – для узагальнення основних теоретичних і практичних положень дослідження охорони та збереження біорізноманіття екосистем; страте-

гічного аналізу – під час оцінювання стратегічних напрямів економіко-правових аспектів на міжнародному і національному рівнях; порівняльного аналізу – для дослідження особливостей еколого-економічної політики і права на міжнародному і національному рівнях; нормативного методу – для розробки науково-практичних рекомендацій у сфері формування нормативно-правових актів з питань охорони та збереження біорізноманіття екосистем; синергетичного методу – під час використання системного підходу і комплексного врахування зв'язків та впливу різних рівнів під час вивчення проблем економіко-правового регулювання охорони та збереження біорізноманіття екосистем.

Результати досліджень. Поняття «біорізноманіття» з'явилося порівняно недавно, але швидке підвищення актуальності проблеми щодо його збереження та активне обговорення питань економіко-правового регулювання стосовно охорони біорізноманіття екосистем на міжнародній арені впродовж другої половини ХХ ст. дає підставу визнати його важливість. Термін «біорізноманіття» є скороченням словосполучення «біологічне різноманіття». Сутність цього терміну є досить складною і неоднозначною. Це пояснюється різним тлумаченням «біорізноманіття» (табл. 1). На цей час існує близько 85 визначень терміну «біорізноманіття» (Kazak, 2017).

Таблиця 1

Визначення поняття «біорізноманіття»

Джерело	Зміст
Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 1992 р. (ст. 2) («Convention on Biological Diversity», 1992)	Різноманітність живих організмів з усіх джерел, включаючи наземні, морські та інші водні екосистеми і екологічні комплекси, частиною яких вони є; це поняття включає в себе різноманітність у рамках виду, між видами і різноманіття екосистем.
Закон України «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 рр.» від 21.09.2000 р. (ст. 1) (The Law of Ukraine, 2000)	Сукупність усіх видів рослин, тварин і мікроорганізмів, їх угруповань та екосистем у межах території України, її територіальних та внутрішніх морських вод, виключної (морської) економічної зони та континентального шельфу.
Казак Ріната Алімівна. Правові основи охорони біорізноманіття в Україні та Європейському Союзі у другій половині ХХ ст.: історико-правове дослідження (Kazak, 2017)	Комплексний діапазон видів фауни, флори і середовищ існування (біотичного і абіотичного характеру, природного та антропогенного походження), які в синтезі складають основу оптимального функціонування екологічної системи планети.

Існують різні думки щодо тлумачення хронологічного аспекту використання терміну «біологічне різноманіття». Деякі вчені вважають, що цей термін активно використовують вже більше 50 років (Lebedeva, 2002).

На міжнародній політичній арені це поняття увійшло в широкий обіг з 1972 р., зокрема, після Стокгольмської конференції ООН з навколишнього середовища, коли стало зрозумілим, що однією із найактуальніших проблем реалізації сталого розвитку є порушення у сфері збереження біоріз-

номаніття та якості екосистемних послуг. Відомо, що ці порушення в основному спричинені людською діяльністю і вважаються найбільшою загрозою у сфері охорони та збереження біорізноманіття, нормального функціонування і стабільності екосистем.

У відповідь на руйнування біорізноманіття екосистем, ЮНЕП (Програма ООН з навколишнього середовища) організувала в листопаді 1988 р. робочу групу експертів з біологічного різноманіття з метою вивчення необхідності розробки міжнарод-

ної конвенції з біологічного різноманіття. У травні 1989 р. була створена спеціальна робоча група експертів з економіко-правових і технічних питань для підготовки міжнародно-правового документа у сфері збереження і сталого використання біологічного різноманіття. На спеціальній конференції в м. Найробі (Кенія) 22.05.1992 р. була прийнята «Конвенція про охорону біологічного різноманіття». Ця конвенція була відкрита для підписання 05.06.1992 р. на Конференції ООН з довкілля та розвитку в м. Ріо-де-Жанейро (Саміт «Планета Земля») (Convention on Biological Diversity, 1992). Її підписали 168 держав. Конвенція вступила в силу 29.12.1993 року. Україна підписала Конвенцію 11.06.1992 р. у м. Ріо-де-Жанейро і ратифікувала її 29.11.1994 р. (On the ratification of the Convention, 1994).

Після підписання Конвенції про біологічне різноманіття від 1992 р., питання біорізноманіття екосистем набули міжнародного політичного та правового значення і перебувають у центрі уваги науковців і політиків усіх держав світу, у т.ч. України.

У тексті Конвенції про охорону біологічного різноманіття від 1992 р. зазначено, що Сторони усвідомлюють важливість охорони біорізноманіття (табл. 2). У рамках цієї Конвенції підписано два документи: Картахенський протокол про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття (The Cartagena Protocol, 2000), ухвалений 29.01.2000 р.; Нагойський протокол з регулювання доступу до генетичних ресурсів і спільного використання вигод на справедливій і рівній основі від їх застосування до Конвенції про біорізноманіття (The Nagoya Protocol, 2011).

Таблиця 2

Основні цілі, принципи та зміст Конвенції про охорону біологічного різноманіття від 1992 року

Цілі, принципи та сутність Конвенції	Зміст
Основні цілі (ст. 1)	Збереження біорізноманіття, стале використання його компонентів та спільне отримання на справедливій і рівній основі вигод, пов'язаних з використанням генетичних ресурсів, у т.ч. шляхом надання необхідного доступу до генетичних ресурсів шляхом належної передачі відповідних технологій з урахуванням усіх прав на такі ресурси і технології, а також шляхом належного фінансування.
Основний принцип (ст. 3)	Держави мають суверенне право (відповідно до Статуту ООН та принципів міжнародного права) використовувати свої власні природні ресурси відповідно до своєї політики та законодавства в галузі навколишнього природного середовища і несуть відповідальність за забезпечення того, щоб діяльність у рамках їх юрисдикції не завдавала шкоди навколишньому середовищу інших країн або районів за межами дії національної юрисдикції.
Важливість Конвенції (вступна частина)	<p>Базові положення полягають в такому:</p> <ul style="list-style-type: none"> – збереження і стале використання біологічного різноманіття підсилить дружні стосунки між країнами та буде сприяти зміцненню миру для всього людства...; – визнання традиційної залежності багатьох місцевих общин і корінного населення, що зберігають традиційний спосіб життя, від біологічних ресурсів, готовність спільного користування на справедливій основі вигодами, пов'язаними з використанням традиційних знань, нововведень і практики, які мають відношення до збереження біологічного різноманіття і сталого використання його компонентів...; – необхідність сприяння міжнародному, регіональному та глобальному співробітництву між країнами і міжурядовими організаціями та неурядовим сектором у справі збереження біологічного різноманіття і сталого використання його компонентів; – збереження біологічного різноманіття потребує істотних капіталовкладень, проте очікується отримання значної кількості екологічних, економічних і соціальних вигод від таких капіталовкладень та ін.
Основні умови Конвенції (ст. 8, ст. 11)	<p>Кожна Договірна Сторона:</p> <ul style="list-style-type: none"> – встановлює систему охоронних територій або територій, в яких необхідно приймати спеціальні заходи для збереження біологічного різноманіття (ст. 8, літ. а); – сприяє захисту екосистем, природних середовищ існування і збереження життєздатних популяцій, видів у природних умовах (ст. 8, літ. d); – розробляє і здійснює необхідні законодавчі нормативи та/або інші регулюючі положення щодо охорони видів і популяцій, які знаходяться під загрозою (ст. 8, літ. k); – у випадках, коли виявлено факт значного несприятливого впливу на біологічне різноманіття, регламентує чи регулює відповідні процеси і категорії діяльності (ст. 8, літ. l); – приймає, оправдані з економічного і соціального погляду заходи, які сприяють збереженню і сталому використанню компонентів біологічного різноманіття (ст. 11) тощо.

У Конвенції (ст. 15) зазначено:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Визнаючи суверенні права країн на свої природні ресурси, право визначати доступ до генетичних ресурсів належить національним урядам і регулюється національним законодавством. 2. Кожна держава намагається створити умови для полегшення доступу до генетичних ресурсів з метою екологічно безпечного використання іншими державами і не створювати обмежень, які суперечать цілям цієї Конвенції. 3. Для цілей цієї Конвенції до генетичних ресурсів, які надаються Договірною Стороною, відносяться лише ті, які надаються країнами походження таких ресурсів або сторонами, які отримали ці генетичні ресурси відповідно до цієї Конвенції. 4. Доступ до генетичних ресурсів регулюється на основі попередньої обґрунтованої згоди Договірної Сторони, яка надає такі ресурси та ін.
---------------------------------	--

У Картахенському протоколі міститься посилення на принцип прийняття засобів застереження, відображений у Принципі 15 Декларації Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку. Протоколом також передбачено механізм посередництва з безпеки для надання допомоги з обміну інформацією про живі змінені організми та реалізації Сторонами положень Протоколу (Convention on Biological Diversity, 1992).

Картахенський протокол про біологічну безпеку застосовується в умовах транскордонного переміщення, транзиту, обробки і використання всіх живих змінених організмів, які впливають на збереження та стале використання біорізноманіття, з урахуванням також ризиків для здоров'я людини (табл. 3).

Сторонами Картахенського протоколу про біологічну безпеку є 159 країн та ЄС. Протоколом передбачена процедура завчасної обґрунтованої згоди, яка гарантує надання країнам інформації, необхідної для прийняття рішень для надання згоди на імпортування таких організмів на свою територію.

У 2010 р. Сторони Конвенції про біологічне різноманіття прийняли Стратегічний план у сфері

збереження і сталого використання біорізноманіття на 2011-2020 роки. Його гасло – «Жити в гармонії з природою». У рамках Стратегічного плану було ухвалено 20 цільових задач, відомих як цільові завдання зі збереження та сталого використання біорізноманіття, ухвалені у м. Нагоя (Японія) 29 жовтня 2010 року. Нагойський протокол вступив у силу 12 жовтня 2014 р. (Strategic Plan, 2011).

Сторони Конвенції про біологічне різноманіття взяли на себе зобов'язання встановлювати національні цільові завдання щодо збереження і сталого використання біорізноманіття. Розробка національних цільових задач та їх включення до оновлених національних стратегій і планів дій зі збереження біорізноманіття є ключовим елементом виконання зобов'язань, встановлених в Стратегічному плані.

Нагойський протокол застосовують до генетичних ресурсів у рамках сфери дії статті 15 Конвенції про біорізноманіття і до вигод від використання таких ресурсів. Протокол застосовують також до традиційних знань, пов'язаних із генетичними ресурсами, в рамках сфери дії Конвенції і до вигод від застосування таких знань.

Таблиця 3

Основна мета, цілі та сутність Картахенського протоколу про біологічну безпеку

Мета, цілі та сутність Картахенського протоколу про біологічну безпеку	Зміст
Основна мета Протоколу	Сприяння забезпеченню належного рівня захисту в галузі безпечної передачі, обробки та використання живих змінених організмів, отриманих в результаті використання сучасної біотехнології, які можуть мати несприятливий вплив на збереження і стале використання біологічного різноманіття, з урахуванням також ризиків для здоров'я людини та з приділенням особливої уваги транскордонному переміщенню.
Основні цілі Протоколу	Захист біологічного різноманіття від потенційних ризиків, спричинених генетично зміненими організмами, які є результатом сучасних біотехнологій.
Важливість Протоколу (ст. 4, ст. 22)	Протокол застосовується для транскордонного переміщення, транзиту, обробки та використання всіх живих змінених організмів, які можуть несприятливо впливати на збереження і стале використання біологічного різноманіття, з урахуванням також ризиків для здоров'я людини (ст. 4); Сторони співпрацюють у розвитку та/або зміцненні людських ресурсів і організаційного потенціалу в галузі біобезпеки, включаючи біотехнологію в тій мірі, в якій це необхідно для забезпечення біобезпеки (ст. 22) та ін.

Мета Нагойського протоколу полягає у забезпеченні спільного використання на справедливій і рівній основі вигод від застосування генетичних ресурсів, у т.ч. шляхом забезпечення належного доступу до генетичних ресурсів та належної передачі відповідних технологій, враховуючи всі права на ці ресурси і на технології шляхом належного фінансування, сприяючи таким чином збереженню біорізноманіття і сталому використанню його компонентів.

Однією із важливих міжнародних конвенцій у сфері охорони біорізноманіття екосистем є «Конвенція про охорону мігруючих видів диких тварин» або «Боннська конвенція» (Convention on the Conservation, 1979), підписана у 1979 р. в Бонні. Основні *принципи* Боннської конвенції (ст. 2) полягають у збереженні мігруючих видів і погодженні Сторонами заходів, що вживаються для цих цілей. Сторони визнають необхідність вжиття заходів щодо запобігання загрози зникнення мігруючих видів. У рамках цієї Конвенції укладена низка додаткових угод: Угода про збереження кажанів у Європі (EUROBATS); Угода про збереження мігруючих афро-євразійських водно-болотних птахів (AEWA); Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином, як середовища існування водоплавних птахів або Рамсарська конвенція (The Convention on Wetlands of International Importance especially as Waterfowl Habitat, Ramsar Convention); Конвенція про охорону дикої фауни та флори і природних середовищ існування в Європі або Бернська конвенція (The Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats, Bern Convention); Європейська ландшафтна конвенція або Флорентійська конвенція (The European Landscape Convention); Конвенція про захист Чорного моря від забруднення або Бухарестська конвенція (The Convention on the Protection of the Black Sea Against Pollution); Конвенція щодо співробітництва з охорони і сталого використання річки Дунай (The Danube River Protection Convention); Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат або Карпатська конвенція (The Framework Convention on the Protection and Sustainable Development of the Carpathians, Carpathian Convention); Всеєвропейська стратегія збереження біологічного і ландшафтного різноманіття (The Pan-European Biological and Landscape Diversity Strategy, PEBLDS), яка є механізмом реалізації в Європі Конвенції про біологічне різноманіття (Kostyushyn et al., 2009).

Необхідність вирішення сучасних проблем щодо збереження біорізноманіття екосистем вимагає ефективного економіко-правового регулювання, спроможного забезпечити належне функціонування еколого-економічного правопорядку. Але, як свідчить практика, в кожній державі реалізація економіко-правового дослідження та відповідного регулювання має свою специфіку, зумовлену рівнем економічного розвитку, особливостями культури та багатьма іншими чинниками.

Оскільки збереження біорізноманіття екосистем є проблемами глобальними, то їх розв'язання можливе лише в умовах широкого й активного міжнародного співробітництва всіх держав у цій сфері. Цей аспект пояснюється тим, що навколишнє природне середовище потрібно сприймати як єдине глобальне ціле. Відповідно до такої концепції повинні формуватись міжнародні економіко-правові відносини як системи сукупностей заходів і дій, спрямованих на досягнення глобальних цілей щодо охорони та збереження біорізноманіття екосистем.

Значну роль у забезпеченні ефективного міжнародного співробітництва у галузі охорони та збереження біорізноманіття екосистем між державами та спеціалізованими міжнародними організаціями відіграє ООН. Під егідою ООН підписано багато міжнародних угод щодо охорони та збереження біорізноманіття екосистем. Але, як свідчить практичний досвід, підписані міжнародні документи в цій сфері реалізуються недостатньо. Пояснення полягає в тому, що відсутні належні економіко-правові інструменти практичної реалізації підписаних міжнародних договорів на національному рівні. Саме тому міжнародні договори, підписані представниками різних держав, є неефективними через низький рівень їх імплементації. У зв'язку з цим, потрібні кардинальні концептуальні зміни, які б ґрунтувались на основі міжнародного та національного законодавства і принципів відповідного контролю та моніторингу імплементації міжнародно-правових зобов'язань.

Логічним, науково-обґрунтованим шляхом для створення рівних еколого-економічних прав та обов'язків для населення всіх держав світу, є запропонована академіком НАН України Ю. Ю. Туницею «Екологічна Конституція Землі» (Tunytsya, 2002). На нашу думку, саме на її основі варто розробити і прийняти закон «Про охорону та збереження біорізноманіття екосистем».

Відповідно до Конституції України (ст. 9), міжнародне законодавство має пріоритет перед національним законодавством України та є обов'язковим для імплементації як складової частини національного законодавства. Саме тому Україна повинна адаптувати свої нормативно-правові акти до міжнародних договорів, які Україна підписала та ратифікувала.

Рушійними умовами для зміни національного законодавства є євроінтеграційні процеси в Україні. Українське законодавство досі недостатньо наближене до ЄС. Зараз ця проблема особливо актуальна через підписану Угоду про Асоціацію між Україною та ЄС.

Для реалізації Конвенції про охорону біологічного різноманіття в Україні потрібно здійснити наступні заходи:

- забезпечити інтеграцію Конвенції про охорону біологічного різноманіття у всі сфери життя;
- здійснити проведення моніторингу, зокрема довгострокових систем моніторингу біорізноманіття;

– спрямовувати практичні заходи, програми, законодавство на боротьбу з причинами проблем чи їх мінімізацією, які призводять до втрат біорізноманіття, а не з наслідками;

– здійснювати монетизацію екосистемних послуг, що дало б змогу оцінити вартість біорізноманіття та його компонентів, якість функціонування, статус, тенденції та наслідки його втрати у грошовому еквіваленті для того, щоб враховувати ці аспекти у процесі прийняття рішень.

Висновки. Збереження й відновлення біорізноманіття екосистем потрібно вважати необхідними умовами для виживання людства, покращення якості життя та добробуту людей. Збереження й відновлення біорізноманіття має важливе значення для реалізації концепції сталого розвитку, оскільки сталість екосистем Землі, якість життя і здоров'я людей залежить саме від кількості видів живих організмів.

Політика кожної держави, в т.ч. й України, повинна бути спрямована на ефективне економіко-правове регулювання охорони біорізноманіття екосистем, на тенденцію змін національного законодавства та імплементацію міжнародно-правових угод.

Для належної імплементації міжнародно-правових договорів у сфері збереження біорізноманіття потрібно впровадити ефективний механізм контролю та моніторингу їх виконання на національному рівні.

Для забезпечення комплексного підходу до збереження біорізноманіття та впровадження на національному рівні концепції екосистемних послуг необхідно розробити і прийняти закон «Про охорону та збереження біорізноманіття екосистем», на основі якого будуть встановлюватись концептуальні засади розвитку законодавства у цій сфері.

Оскільки руйнування біорізноманіття екосистем відбувається внаслідок людської діяльності, то в законі «Про охорону та збереження біорізноманіття екосистем» варто відобразити положення, які б забезпечили механізми охорони і збереження біорізноманіття, зокрема, можливість впровадження схем оплати за послуги екосистем.

Біорізноманіття екосистем необхідно вважати національним багатством кожної держави. Його збереження та невиснажливе використання варто розглядати як один із пріоритетів у сфері екологічної безпеки, а також охорони, використання й відтворення природних ресурсів.

Зменшення біорізноманіття екосистем призводить до руйнування і деградації природних угруповань, до дестабілізації біоти, втрати цілісності біосфери й, відповідно, до несприятливих умов для життя і здоров'я людини. Втрати біорізноманіття можуть призвести до незворотних наслідків для екосистем і людства.

Отже, збереження й відновлення біорізноманіття екосистем потребує розроблення нових теоретичних положень щодо ефективного економіко-правового регулювання на міжнародному та національному рівнях.

References

- Australia's largest fires: 10,000 hectares of forest were burned by «wall of fire» (2019). *News today*. Available at: <https://www.segodnya.ua/ua/world/wnews/krupneyshie-pozhary-v-avstralii-stenagnya-vyzhgl-10-tys-gektarov-lesa-1230200.html> (in Ukrainian).
- California wildfires: why they start and how to escape (2018). *BBC News Ukraine*. Available at: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-46212254> (in Ukrainian).
- Convention on Biological Diversity (1992). *Verkhovna Rada of Ukraine*. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030 (in Ukrainian).
- Convention on Biological Diversity (1992). Available at: <https://www.cbd.int/history>.
- Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals (1979). Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (in Ukrainian).
- Five large-scale wildfires in the last decade (2019). *News 112.ua*. Available at: <https://ua.112.ua/mnenie/piat-masshtabnykh-lisovykh-pozhezh-ostannohodesiatylittia-502427.html> (in Ukrainian).
- Kazak, R.A. (2017). Legal basis of biodiversity conservation in Ukraine and the European Union in the second half of the twentieth century: historical and legal research. (The dissertation author's abstract for the degree of Candidate of Law. Kharkiv). Available at: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12591/1/Kazak_2017.pdf (in Ukrainian).
- Kostyushyn, V.A., Gubar, S.I., & Domashlinets, V.G. (2009). *Strategy for the development of biodiversity monitoring in Ukraine*. Kyiv (in Ukrainian).
- Lebedeva, N.V. (2002). *Biological diversity and methods for its assessment. Geography and monitoring of biodiversity*. Moscow: Publishing. Scientific and Educational Center (in Russian).
- Millions of animals and plants are at risk of extinction, people are also in danger. We explain why (2019). *TSN News*. Available at: <https://tsn.ua/svit/milyonam-tvarin-i-roslin-zagrozhuje-vimirannya-lyudi-takozhu-nebezpeci-poyasnyuyemo-chomu-1341339.html> (in Ukrainian).
- On the National Program of Formation the National Ecological Network of Ukraine for 2000-2015: The Law of Ukraine of 21 September 2000 N 1989-III (2000). *Data Verkhovna Rada of Ukraine*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1989-14> (in Ukrainian).
- On the ratification of the Convention on Biological Diversity: The Law of Ukraine of 29.11.94 № 257/94-VR (1994). *Verkhovna Rada of Ukraine*. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030 (in Ukrainian).
- Since early 2019 fires have destroyed more than 1.8 million hectares of Amazon rainforests (2019). *News Mind*. Available at: <https://mind.ua/news/20201406->

- u-serpni-cherez-lisovi-pozhezhi-v-atmosferu-potrapilo-ponad-250-tonn-so2) (in Ukrainian).
- Strategic Plan for the Conservation and Sustainable Use of Biodiversity 2011-2020 (2011). Available at: <https://www.cbd.int/undb/media/factsheets/undb-factsheet-sp-ru.pdf> (in Russian).
- The Cartagena Protocol on Biosafety to the Convention on Biological Diversity (2000). Available at: <https://www.cbd.int/doc/legal/cartagena-protocol-en.pdf>.
- The Nagoya Protocol on Access to Genetic Resources and the Fair and Equitable Sharing of Benefits Arising from their Utilization to the Convention on Biological Diversity (2011). Available at: <https://www.cbd.int/abs/doc/protocol/nagoya-protocol-en.pdf>.
- The problem of biodiversity loss (2019). *Electronic website Zhytomyr region: Green tourism with benefits for the environment*. Available at: <http://greentour.org.ua/page/problema-vtrati-bioriznomanityta> (in Ukrainian).
- Tunytsya, Yu. Yu. (2002). *World Environmental Constitution. Idea. Concept. Problems*. Lviv: Ivan Franko Publishing Center (in Ukrainian).

Экономико-правовое регулирование охраны и сохранения биоразнообразия экосистем: теория и практика

И. А. Дубович¹, Х. Р. Василишин², Т. Е. Фомичева³,
Ю. И. Волковская⁴

Среди главных проблем экономико-правового регулирования особое место занимает охрана и сохранение биоразнообразия экосистем. Доказано, что обеднение и исчезновение биоразнообразия экосистем неизбежно скажется на качестве жизни и здоровье населения. Объяснение заключается в том,

что биоразнообразие является основой как для духовного, так и для физического здоровья человека. В связи с этим, сохранение и восстановление биоразнообразия экосистем следует считать необходимыми условиями для выживания человечества, улучшения качества жизни и благосостояния людей. Сохранение и восстановление биоразнообразия также имеет важное значение для реализации концепции устойчивого развития, поскольку постоянство экосистем Земли и качество жизни людей зависит именно от количества видов живых организмов.

Обращено внимание на определение термина «биоразнообразие» в национальных и международно-правовых актах. Отмечено, что в настоящее время существует около 85 определений термина «биоразнообразие» и, что этот термин используется уже более пятидесяти лет. Проанализированы основные причины и последствия потери биоразнообразия экосистем в Украине и мире. Определено, что биоразнообразие является национальным богатством любого государства. Его сохранение и устойчивое использование рассматривается как один из приоритетов в сфере экологической безопасности, а также охраны, использования и восстановления природных ресурсов.

В связи с евроинтеграционными процессами в Украине и необходимостью адаптации нормативно-правовых актов с международными договорами, которые Украина подписала и ратифицировала, проанализированы международные конвенции и соглашения в области охраны и сохранения биоразнообразия экосистем, в частности, Конвенция о биологическом разнообразии (1992 г.), в рамках которой приняты Картахенский протокол о биологической безопасности (2000 г.) и Нагойский протокол регулирования доступа к генетическим ресурсам и совместного использования на справедливой и равной основе выгод от их применения (2014 г.); Конвенция об охране мигрирующих видов диких животных (1979 г.). Представлены практические рекомендации по эффективному экономико-правовому регулированию в сфере охраны и сохранения биоразнообразия экосистем. Предложены пути имплементации международных конвенций и соглашений в национальное законодательство, принятие Закона Украины «Об охране и сохранения биоразнообразия экосистем», проведение мониторинга биоразнообразия, осуществления монетизации экосистемных услуг, интеграция Конвенции о биологическом разнообразии в Лесной, Водный, Земельный, Налоговый Кодексы Украины, разработка эффективного механизма контроля и мониторинга выполнения международно-правовых договоров на национальном уровне, введение платежей за экосистемные услуги.

Ключевые слова: устойчивое развитие; экосистемные услуги; платежи за экосистемные услуги; изменения климата; устойчивость биоразнообразия экосистем.

¹ Дубович Ион Андреевич – член-корреспондент Лесной академии наук Украины, кандидат географических наук, специалист с международного права, доцент, заведующий кафедрой экологической экономики. Национальный лесотехнический университет Украины, ул. Генерала Чупринки, 103, г. Львов, 79057, Украина. Тел.: +38-097-215-78-78. E-mail: iondubovici@ukr.net ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3719-7957>

² Василишин Христина Романовна – ассистент кафедры экологической экономики, кандидат экономических наук. Национальный лесотехнический университет Украины, ул. Генерала Чупринки, 103, г. Львов, 79057, Украина. Тел.: +38-032-239-27-78. E-mail: kvasylyshyn@nltu.edu.ua ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2881-233X>

³ Фомичева Татьяна Евгеньевна – аспирант кафедры экологической экономики. Национальный лесотехнический университет Украины, ул. Генерала Чупринки, 103, г. Львов. Тел.: +38-067-287-93-40. E-mail: tatyana_fomicheva@ukr.net ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0269-538X>

⁴ Волковская Юлия Игоревна – аспирант кафедры экологической экономики. Национальный лесотехнический университет Украины, ул. Генерала Чупринки, 103, г. Львов. Тел.: +38-098-172-78-60. E-mail: juliane.lviv@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2594-8864>

Economic and legal regulation of ecosystem biodiversity protection and conservation: theory and practice

I. Dubovich¹, K. Vasylyshyn², T. Fomicheva³,
Yu. Volkovska⁴

Conservation of ecosystem biodiversity is one of the main problems of economic and legal regulations. It is proved that the depletion and loss of ecosystem biodiversity will inevitably affect the human populations' quality of life and health. The reason is that biodiversity is the basis for both spiritual and physical health. In this regard, the conservation and restoration of ecosystem biodiversity should be considered as essential conditions for the survival of mankind, improving its quality of life and well-being. The conservation and restoration of ecosystem biodiversity are also important for the sustainable development concept implementation, as the sustainability of Earth's ecosystems and the quality of people's lives depend on the number of living organism's species.

Attention is paid to the definition of the term «biodiversity» in national and international legal acts. For over fifty years about 85 definitions of the term «biodiversity» has been used. The main causes

and consequences of biodiversity loss and ecosystem destruction in Ukraine and the world were analyzed in the article. It has been determined that biodiversity is a national wealth of every state. Conservation and sustainable use of biodiversity are considered as priorities in the field of environmental safety and also in the spheres of protection, use, and reproduction of natural resources.

The conservation of ecosystem biodiversity is a global problem, that can be solved by wide and active international cooperation of all countries in this field. Due to the processes of European integration of Ukraine and the need for legal acts adaptation to international treaties that Ukraine has signed and ratified, international conventions and agreements in the field of protection and conservation of ecosystem biodiversity were analysed. In particular, Convention on the Conservation of Biological Diversity (1992), the Cartagena Protocol on Biosafety (2000), the Nagoya Protocol on Access to Genetic Resources and the Fair and Equitable Sharing of Benefits Arising from their Utilization to the Convention on Biological Diversity (2014), and Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals (1979) were analysed. Practical guidance on the effective economic and legal regulation of ecosystem biodiversity protection was provided. The ways of implementing international conventions and agreements into national legislation are proposed. It was suggested the adoption of the Law of Ukraine «On the Protection and Preservation of Ecosystems Biodiversity», monitoring of biodiversity, monetization of ecosystem services, integration of the Convention on Biological Diversity in Forest, Water, Land and Tax Codes of Ukraine, development of an effective mechanism to control and monitor the implementation of international legal agreements at the national level, introduction of payments for ecosystem services such as provisioning, regulating, cultural, supporting services, etc.

The Law on the Protection and Conservation of Ecosystem Biodiversity would provide a mechanism for protecting and conserving ecosystem biodiversity, including the possibility of applying ecosystem service payment schemes.

Key words: sustainable development; ecosystem services; payments for ecosystem services; climate change; sustainability of ecosystem biodiversity.

¹ *Ion Dubovich* – Corresponding Member of the Forestry Academy of Sciences of Ukraine, Candidate of Geographical Sciences, Specialist in International Law, Associate Professor, Head at the Department of Ecological Economics. Ukrainian National Forestry University. General Chuprynka st., 103, Lviv, 79057, Ukraine. Tel.: +38-097215-78-78. E-mail: iondubovici@ukr.net ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3719-7957>

² *Khrystyna Vasylyshyn* – Assistant Professor at the Department of Ecological Economics, Candidate of Economic Science. Ukrainian National Forestry University. General Chuprynka st., 103, Lviv, 79057, Ukraine. Tel.: +38-098-392-16-48. E-mail: kvasylyshyn@ntu.edu.ua ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2881-233X>

³ *Tatyana Fomicheva* – Postgraduate Student at the Department of Ecological Economics. Ukrainian National Forestry University. General Chuprynka st., 103, Lviv, 79057, Ukraine. Tel.: +38-067-287-93-40. E-mail: tatyana_fomicheva@ukr.net ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0269-538X>

⁴ *Yuliia Volkovska* – Postgraduate Student at the Department of Ecological Economics. Ukrainian National Forestry University. General Chuprynka st., 103, Lviv, 79057, Ukraine. Tel.: +38-098-172-78-60. E-mail: juliane.lviv@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2594-8864>